

JEAN HARITSCHELHAR-EN HARRERAKO ERANTZUNA

Oiartzun, 1988-VII-29

Jean Haritschelhar

Euskaltzain buru ordea

Agintari ohoragarriak,
Euskaltzain lagun-kideak,
Jaunak eta andreak.

Iparraldeko eta Hegoaldeko harremanen aipatzekotan pilotarien arteko lokarriak nahi nituzke lehenik gogoratu herri literaturaren bitartez, gure bertsolariak edo kantu egileak izan direlaketz gertakari ospatsuen lekuko.

Utzirik alde baterat Perkainen kantuak, zaharrenak dudarik gabe, nola ez aipa Irungo partida famatua 1846-eko Abuztuaren 9-an jokatua. Zoritxarrez, irakurtzen dugularik orduan sortu zen kantua, izen bat bakarik aurki daiteke, Gaskoina Hazparneko pilotari paregabekoarena.

Handik bost urteren buruan, 1851-ko Irailaren 8-an jokatu zen erraboteko lehen partida Urruñako plaza laxo berrian, Antoine d'Abbadie-k eskaintzen zituela sari ederrak: 400 libera erraboteko partidaren irabazleeri, 100 libera pilotari hoberenari, 100 libera plekako pilotari hoberenari. Gaskoina eta hiru Saratar (Michel Dihursubehere, Norberto eta Arrondio (sic)) ari ziren lau Oiartzuarren kontra, hauen artean Belchor eta Manuel, bertze bien izen edo deiturak ez zazkiela kasetalariak.

Nahiz Oiartzuarrek galdu partida, Oiartzungo Manuel-ek irabazi zuen pilotari hoberenaren saria. Jakiteko nor zen delako Manuel hori eskuratu nuen 1852-ko Urruñako besten programa eta hauxe aurkitu nuen:

“3.º. Içanen tuzte yar lekhu berechiac, Gascoina Haspandarrac, Michel Dihursubehere, Norberto, Larrondo Saratarrac, guanden urthian erreboteco partida irabaci çutenac:

Manuel Lecuona Oyarzundarrac, ceinec içan baitu yas pilotari hoberenari aguindu precioa:

Norberto Saratarrac, Duhalde Uztaristarrac, pleicaco partida irabaci çutenac.”

Pilotari famatua beraz Manuel Lekuona hori, Iparraldean maiz jokatuko dela bai Urruñan, bai orduan eraiki zen Miarritzeko plaza laxo berrian, bereziki, hain zuzen ere 1854-eko Urruñako bestetan. Hona nolakoa zen partida: Gaskoina eta Harriague Hazpandarrak, Michel Dihur-subehere eta Otharre Saratarrak alde batetik, Elizanburu guarda, Arrondo eta Vicente Urruñarrak Manuel Lekuona-rekin bertze aldetik. Azken hauek irabazi zuten eta Manuel Lekuonak bereganatu zuen pilotari hoberenaren saria: erraboteko guante bat, horretan idatzirik zagoela Urruñia-1854 eta guante horrekin dirua: bi ontza urre.

Dakigularik orai bezala lehen ere partidaren ondotik bazela bazkaria eta gero kantu eta bertsoek sortzen zuten omore ona, ez zagon leku txarrean Manuel Lekuona bere lagun pilotaria Elizanbururekin, Jean Baptiste Elizanbururen anaia hau, Leon izenez, guarda Urruñan, bera bertzea bezala bertsolaria eta kantu egilea. Alabainan, Leon Elizanburu horrek eta ez Jean Baptiste-k, askok uste duten bezala, irabaziko zuen 1855-ean Antoine d'Abbadie-k eskainikako olerki saria, urte horretan gai bakarra zela: emazte edalea.

* * *

Horrela egin nuen Manuel Lekuona pilotariaren ezagutza, duela orai 30 bat urte Pariseko liburutegi nagusian, Antoine d'Abbadie-ren paperak ikertuz. Nor zen Manuel Lekuona hori ez dakit. Don Manuel-en aitona beharbada edo bederen familiakoa. Dena den, deitura eta izena berekoak ziren bai pilotaria eta bai igaz ehortzi dugun gure euskaltzain lagun-kidea. Manuel Lekuona pilotariarekin eta Leon Elizanbururekiko adixkidetasuna gatik sartzten gara Don Manuel euskaltzain zenak hain ederki aztertu duen euskal ahozko literaturaren arloan.

Larogoi eta hamahiru urte zituelarik (1894-ean sortua) zendu zen Don Manuel Lekuona bizi luze bat iraganik, elizari, euskarari eta euskal kulturari emanik bere gogo eta indar guziak. Lau apezpiku, berrehun bat apez eta zazpi Euskal Herrietarik jinikako jende ostea Oiarzuarren eta familiaren inguruan, elizan eta kanpoan zauden erakusten ziotela Don Manuel-i beren atxikimendua. Ezin ahantzizko ehorzketak!

Ezin ahantzizkoa ere Donostiako Gotzaiaren mintzaldia Don Manuel-en gorputzaren aurrean, hauxe erraiten ziola:

“Hasieratik esan nahi nuke hemen azaltzen danak ez dituela ukatzen Don Manuel onak, iñolaz ere, izango zituan hutsegite eta hutsuneak. Ez luke izan nahi haundiespen-panegiriko bat. Ez zuen horrelakorik onartuko Don Manuel-ek. Bañan uste det badirala une honetan ixildu ezin

leizkeenak: badirala nola edo hala esan beharrezkoak: badira une batzuek, leial jokatu nahi bada, zerbait berezia eskatzen dutenak.

Baita ere hasieratik Euskalerriko eliz-barruti bateko buru izanik, eliz-estrukturako Gotzai izanik, barkamena eskatu nahi diot bene-benetan, pentsatzen bai det, une gogor eta larri batzuetan, gure zoritxarreko gerratian, Elizak ez zuela behar dan bezalako jokabidea izan Don Manuelekin ta beste batzuekin. Don Manuel, Zuk hainbeste ta hainbeste, ixil-ixilik, mardul-mardul, jarraipen osoz, eskeintza betez, leialtasun argiz, zintzotasun haundiz, maite izan dezun gure Eliza - Ama, gaur bere eguna ospatzen degun Loiolako Inazio donearen antzera, Zuk bai benetan esan izan dezula, hitz eta egitez: Sinisten det, sinisten det.

Hauen jokabidea ikusita diot aurrera, gaurko nere hitz hauek omenalditxo bat izan nahi dute beste hainbeste apaizentzako: ta hoiien artean bere anai Don Martin ospetsu, jator ta langillearentzako. Hauen jokabidea ikusita, honek hainbeste urteetan zear eraman izan dan bidea ikusita, hau da neri bihotz barrendik datorkidana: Merezì, merezi du.”

Hala mintzatu zen Gotzaia, bere omenaldian biltzen zituela bi anaiak, bat bortizki tirokatua, bertzea herbestean hogoi urtez egona, ixilik jasan zituela bere pairamenak.

* * *

Bainan biziak bere bidea derama eta Euskaltzain bat hiltzen delarik bertze euskaltzain bat izendatzen da. Don Manuel Lekuona-ren orde z bertze Lekuona bat, izenez Juan Mari, osaba bezala Oiartzuarra. Nepotismoa ote, batzuk pentsatu duten bezala? Ez dut uste, ezen hautaketak egiten dituelarik Euskaltzaindiak, tituluak, diplomak eta merezimenduak azterturik bere erabakia hartzen du, erabaki hori dela gehiengoaren erabakia. Eta ez da Juan Mari Lekuona, titulu, diploma eta merezimendurik gabekoa.

Orai zuri mintzo nitzaizu Juan Mari adiskidea. Lehenik nahi dizkitut eskerrak bihurtu aitabitxi gisa hautatu naizulakotz. Zertako ote? Zure osaba eta zu bezala Herri-literaturazale naizelakotz? Badaiteke. Behar bada, bere sortegunetik Euskaltzaindiak Iparraldeko eta Hegoaldeko kideak biltzen dituela ikusirik, nahi ukan duzu erakutsi Europa batu bati buruz goatzilarik, ez duela mugak deus ikustekorik gure harremanetan. Badaiteke ere. Jakin-zazu atsegin haundirekin etorri naizela goiz honetan honar rat eta ohoretzat hartu dudala egin duzun hautaketa.

Ohartxo bat hasteko: Sacha Guitry frantses antzerki idazleak, Lucien Guitry antzerki jokolari famatuaren semeak maiz erraiten zuen: Jadanik badaukat aitak emanikako deitura ohoragarria. Norbait izaitekotan, izenaz bakarrik behar dut deituraren araberako fama lortu. Lekuona zara deitu-

raz, deitura ospetsua, Gipuzkoako seme Kuttun baten deitura, osabarena. Osaba zen Don Manuel, zu zara Juan Mari.

Egia da izan dela osaba bide urratzaile, egia da izan zarela haren jarraitzaile. Hura apaiza zen, zuk ere bide berbera hartu duzu. Bainan urrunago joan zara. Erromako Gregoriana Unibertsitatean segitu dituzu istudioak eta tesia landu Doktore tituluaren lortzeko teologian. Hori zen 1966-eko Maiatzean, Erromako “Pontificia Universitas Gregoriana” famatu hartan, gaia zinuela: “Ideario ascético-pastoral de Fray Bartolomé de los Mártires, O. P. (1514-1590)” urte berean argitaratua.

Bide urratzaile osaba Gasteizko Seminario nagusian sortu zituelarik –hori zen 1920 eta 1936 artean– euskal literaturazko ikasketak, Jose Migel Barandiaran-ek denbora berean idekitzen zituela apaiz-gaien gogoak Euskal Herriko aurre-historia eta etnografia erakatsiz. Zu, halaber arizan zara Donostiako Seminario nagusian, Aszetika eta mistika lehenik, Euskal literaturaren historia gero erakasle izanez eta euskal literaturaren erakaskuntza segituz bai Donostiako EUTG-en, bai Deustuko Unibertsitatean. Beraz biak, osaba eta zu, erakasleak izan zarete, bakoitza bere garaian. Hura zen Don Manuel, zu zara Juan Mari.

Ez dago erakaskuntzarik, bederen mail horretan, ikerketarik gabe. Egia da izan dela bide urratzaile Don Manuel, gerla aurrean nehork ez baitzuen harek bezala sakondu ahozko literatura. Gogora ditzagun haren lanak, hala nola *De métrica vasca* (1918), *Poesía popular vasca* (1930), eta *Literatura oral euskérica* (1935) azken hau berrargitaratua. Zu ere bide hortarik ibili zara eta zabilta, orai bertan erakutsi duzun bezala. Zuhau-rek aitortzen duzu diozularik: “Ahozko literaturarekiko atxekimendua etxetik datorkit, Manuel Lekuona euskal oralisten artean aitaogietako bat osaba dudanez eta zeinari apaizgoan ezezik oralismoan eta poemagintzan hurbildik jarraitu diodanez”.

Duela orai sei urte, 1982-an hain zuzen, argitaratu duzu 265 orrialdeko liburu eder bat, *Ahozko euskal literatura* deritzana. Bainan ez du tituluak egiazki salatzen duen mamia, herri literatura aztertu baituzu ere, herri literaturak ahozkoak baino eremu zabalagoa besarkatzen baitu. Denak ikertu dituzu liburu mardul horretan, bai dekorazio-olerkia, bai koplak zaharrak, bai bertsoaritza, erretorika, estetika eta metrika kontutan hartuz. Aldi bat baino gehiago irakurtu dut eta beti miraturik egona naiz agertzen baitira liburu horretan zure kalitate gehienak: jakituria, zehaztasuna, argitasuna. Nehor ez daiteke herri literaturaz mintza zure liburua aipatu gabe. Liburu horren sarreran zuhaurek aitortzen duzu osabari zor diozuna: “Manuel Lekuona-ren idazlanak oinarri hartzen badira ere, hor doaz gure azterketak eta oharkizunak”. Eta urrunago: “Hemen ere Manuel Lekuonari jarraituz ematen dira koplak izeneko horien pentsaera eta teknika berezia. Bainan saiatu gara gure aburuz arretagarriak diren beste alderdi teknikoak eta ohar kulturalak ekartzen”.

Zein polliki eta zein goxoki, nehuri minik egin gabe erakustera emaiten duzun beste ikuspegi bat azaltzen duzula. Osaba bide urratzaile izan balinbada, zuri esker xendra edo bidexka hori errege bide bilakatu da. Hura zen Don Manuel, zu aldiz Juan Mari.

Eta azkenik nola ez aipa ez zarela Euskaltzaindian sartzen literatura-zale gisa, bainan olerkari eta kreatzaile gisa ere. Hor dira zure olerki liburuak *Muga beroak* eta *Ilargiaren eskolan*, jakinik “Ezkontzeko eskari otoitzak bertsotan” agertu direla *Jaunaren Deia*-n 1982-an. *Ilargiaren eskolan* irakurtuz, ikus daiteke olerki askotan neurtitz libreak baliatzen dituzela askatasun gehiagoren ukaiteko, behar-bada, pentsamenduaren alde-tik. Mundu magiko baten barrenean murgiltzen gara, gorputz eta arima, eta gure gorputz eta arimen zoko-mokoak ikertu nahian zaude, gure nortasunaren hobeki zilatzeke. *Bizi leku*, *Esku*, *Ile adats*, *Haragizko estatu* eta *Begitarte* dira olerki nagusiak estetika eta metrika oso desberdinen bitartez argitara eman dituzunak.

Har ditzagun bi adibide. Lehena erritmo zabalekoa:

Eta ile adatsetan loraturik dagerkigu
barne indarren sinbolu magnetikoa
ile beltzaren
eta ile gaztainaren
lurtasun iluna.
Ile horiaren eguzki lorezko
unibertso beroa
Ile gorriaren eragin benusiar demoniozkoa.

Bigarrena aldiz, erritmo arin eta jauzikorrean:

Eskuak eskuekin
txalopin-txaloka:
eskuak eskuekin
txalopin-txaloka:
Zeruan hasi dira
izarrak saltoka
ala morena!
izarrak saltoka...
Eskuak eskuekin
txalopin-txaloka.

Español erran zahar batek diona “Siempre la cabra tira al monte” nabari da zure baitan, koplaz zaharren neurtitz eta neurkadetarat itzultzen baitzira:

Eder basoan haritza
gaztain besangek zumitza,
Gerri ederrak ordu zuritan
gau luzatzen dabilta.

Eder hibaian ahate;
 kanpai dorreak lau ate;
 Lepoa tornuz biribilduek
 musika sutan daukate.

Liburuen karroxen ironiak herrikoi estetika beharrezkoa du, karroxa, berez, asto laster eta tobera idurikoa baita. Bainan hauetan kausi daiteken kritika zorrotza zuk idatzitakoan ironia ezti eta goxo bilakatzen da, argi eta garbi erakutsiz nor zaren:

Liburu berriz dator Aresti.
 Bertso oroz, bainan diruz garesti.
 Gain eta barne, gorria guzti.
 Askotan garratz, gutxitan ezti,
 Bainan ez daukat zertan malmeti
 Min dut zaigula joan urruti.

Bertso horretan agertzen zaigu Aresti hitz gutxitan jujatua:

Gain eta barne, gorria guzti
 Askotan garratz, gutxitan ezti

eta denbora berean zuhaurek salatzen duzu zure burua juja gisa eta kristau edo apaiz gisa azken neurtitzean

Min dut zaigula joan urruti.

Erakusten duzu zuretzat norbait zela Xalbador hain goxoki aipatzen duzunean:

Hegala eta usoa;
 lainoa eta lausoa.
 Hegala eta usoa;
 lainoa eta lausoa.
 Gauza bat-bera du Xalbadorrek
 bere izate osoa
 goien mailara jaso
 bizitza eta bertsoa.

Apaiz, erakasle, ikertzaile, olerkari, ez ditut dauzkatzun merezimendu guziak aldarrikatu, utzi ditut ilunpean idatzi ditutzun hanbat eta hanbat artikulu, saio, hitzaurre eta prediku. Nahiago izan dut gaingiroki aipamen bat egin. Gure artean sartzen zara egun ofizialki, hemen, Oiartzunen, zure sort-herrian. Lekuona baten alki hutsean Lekuona bat jartzen da. Deitura berekoak, hura zen Don Manuel zu zara Juan Mari.

Ongi etorri!